

Poslije iscrpljujućih borbi tokom četvrte neprijateljske ofanzive, januara i februara 1943. godine, brigada je dobila zadatak da forsira nabujali Vrbas i prebaci se u srednju Bosnu u širi rejon Kotor-Varoši, Prnjavora i Teslića. Snimak od februara 1943. godine prikazuje kolonu brigade kako maršuje u okolini Skender-Vakufa.

Cetvorumjesečni boravak u srednjoj Bosni, uz neprekidne borbe i pokrete, slabu ishranu i smještaj, a uz to i epidemiju pjegavog tifusa, ostavio je dubok trag na svim boricima brigade. To se donekle može vidjeti i po izgledu rukovodilaca na ovoj slici, načinjenoj aprila 1943. godine u okolini Kotor-Varoši. Slijeva nadesno: Borko Arsenić, komandant 1. bataljona, Pero Đurić, politički komesar 1. bataljona, Stevo Rauš, zamjenik komandanta brigade i Nikola Garača, zamjenik komandanta 1. bataljona.

Prikupljanje jedinica 5. krajiške divizije Milutina Morače u Maslovarama uoči pokreta 1. bosanskog korpusa preko rijeke Bosne maja 1943. godine. Na slici, prvi slijeva u stroju 1. bataljona 1. krajiške brigade stoji Nikola Garača Niko, zamjenik komandanta bataljona (s kožnom kapom), u sredini stoji Borko Arsenić, komandant bataljona, narodni heroj (s kožnom kapom), a na desnom krilu među grupom starješina, prvi zdesna (u tamnoj uniformi) Košta Nad, komandant 1. bosanskog korpusa, španski borac i narodni heroj.

U »RATNOM DNEVNIKU«, autora Milutina Morače, izdanje »Vojno delo«, 1962. godina, na str. 87 od 19. maja 1943. godine, piše:

»Drugi i 3. bataljon (odnosi se na 4. krajišku brigadu - dopunio S.S.) krenuli u 3 časa za Cečavu.

Pozvan sam na sastanak u štab divizije. Na ovom sastanku bili su drugovi Košta i Slavko i komandanti 1. i 2. krajiške brigade. Izdate su nove direktive za pokret divizije u istočnu Bosnu da bismo olakšali dejstva našim divizijama, koje zajedno sa Vrhovnim štabom, vode teške borbe u Crnoj Gori.

Formiran je Drugi bosanski korpus od 4, 10. i 12. krajiške divizije. Za komandanta korpusa postavljen je drug Slavko. Ja sam određen za komandanta 5. divizije. ... «

Četnički vojvoda Rade Radić sa ustašama i Nijemcima (iz arhiva Muzeja narodne revolucije BiH).

Vojvoda Lazar Tešanović sa grupom bosanskokrajiških četnika i simpatizera (iz arhiva Muzeja narodne revolucije BiH).

U »RATNOM DNEVNIKU«, autora Milutina Morače, izdanje »Vojno delo«, 1962. godina, na str. 84 od 8. maja 1943. godine, piše:

»Izvršen pokret brigade sjeverno od pl. Vlašić preko sela Korićana, na prostor toka Vrbanje. Predjeli vrlo lijepi i šumoviti, ali vrlo teški za pješaka - teren je jako ispresijecan.

Dobili smo zadatak da zajedno sa 1. krajiškom brigadom očistimo prostoriju između Kotor-Varoši, Pribiniča i Prnjavora od četnika Rade Radića. To je »četnički borjanski odred« a Radić je komandant četničkih odreda za centralnu Bosnu. Zajedno sa Tešanovićevim četnicima ima ih oko 1200.«

21/43

ШТАБ
I. БОСАНСКОГ Н. О. У. КОРПУСА

ОПБР. слу̀бено

3. мај 1943 год.

ПОЛОЖАЈ

24/1-1
407A

ШТАБУ IV. НОУ Дивизије

Положај

Четничке bande popa Djujića pokušavaju da se spoje sa Drenovićevim bandama. Dijelovi njegovih snaga nalaze se u glamočkom polju i ~~XXXX~~ II. Kr. Brigada vodi borbu sa njima između Vaganja-Tekerovaca i Bora. Četnici su došli u glamočko polje preko Staretine.

Izdati je hitno naredjenje Štabu X. Kr. Brigade da sa svojim snagama preko Staretine udari Djujićevim bandama s leđa.

Shvatite kao vrlo važan zadatak, bez obzira na ostale situacije, da je za nas najvažnije sada razbiti Djujićeve bande, ~~XXXX~~ jer se pop Djujić i Bogunović sada nalaze lično u Vaganju.

Čada nam se pružila prilika da ga uništimo i to moramo što prije učiniti.

Neznamo situaciju kod vas, ali smatramo da možete i dijelove VI. Kr. Brigade angažovati u toj akciji.

X. divizija preduzela je generalno čišćenje mrkonjičkog sreza sa snagama IX. Kr. Brigade, glamočkim bataljonom i ribničkim bataljonom. Akcija je počela 1. maja. Juče smo dobili izvještaj da se naše snage nalaze pred samim Mrkonjić-gradom. Sva ostala teritrija je očišćena. Četnici bježe prema Banja Lici. Imaju zarobljenika i plijena.

I. Kr. Brigada u Centralnoj Bosni razbila je četnike (u jačini oko 700) koji su bili napali na njihovu bolnicu. Kašići su ih pustili k sebi na 20-30 metara i sa ručnim bombama razbili ih. Četnici su u paničnom bijegu oступili. Na bojnopolju ostalo je 40 prvih četnika. Zarobljen je posljednji četnički bacač i oko 20 pušaka.

Drug Slavko sa svojim jedinicama uspješno se vraćao. Nakon obavijesti cijelu situaciju a i u vezi naredjenja V. C. donijeli smo odluku da i XII. Brigada ide sa nama. Vi nastojte da ta brigada što hitnije dodje do nas. Ako je drug Poša kod vas reka on krene sa tom brigadom. Ovo sutrajte ozbiljno i neodložno. (Opširnije objašnjenje slijedi).

Javlajte se u ugovoreno vrijeme, mi vas čujemo. Predavajte dereše bez obzira da li vi nas čujete ili ne.

Uz drugarski pozdrav: Mart fašizmu - Sloboda narodu!

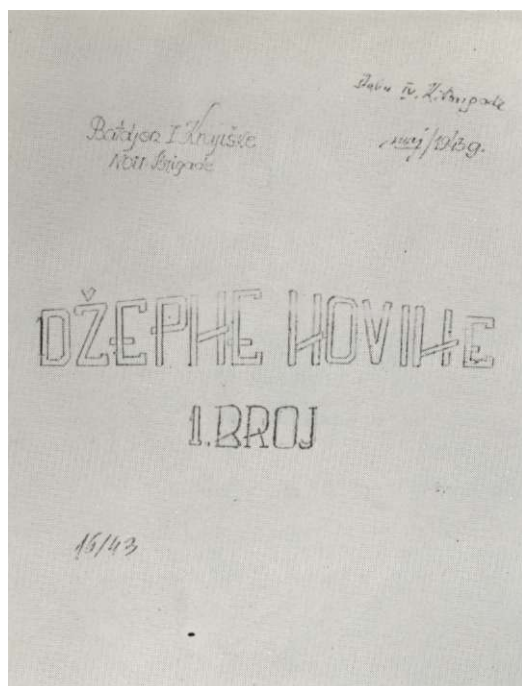
Politički komesar,

Osman

Komandant,

Kučina

Grupa boraca 1. krajiške u okolini Koričana kod Travnika, maja 1943. godine. Slijeva nad-
esno: stoje - Stevo Samardžić, komandant Pr-
njavorskog NOP odreda, Dragutin Stanić, za-
mjenik komandanta brigade, dvojica neiden-
tifikovanih, Branko Perović, rukovodilac po-
litodjela pri brigadi i Borko Arsenić, koman-
dant 1. bataljona, čuče-Božo Dimitrijević, za-
mjenik političkog komesara 1. bataljona i
Mladen Marin, politički komesar brigade.

U vrlo rijetkim slobodnim časovima ponekad bi se našlo nešto i za osvježanje. Snimak prikazuje kako borci piju crnu kavu iz ibrika i fiždžana. Slijeva: sjede - Cvijo Mazalica, Zivko Zivković, rukovodilac politodjela, narodni heroj, Gojko kusionjić, Zvonko Grahek, član politodjela i Jusuf Imamović.

Kratak predah uz kavu je brzo protekao (prethodna slika) i na redu su dalji pokreti, borbe i akcije. Slijeva: stoje - Cvijo Mazalica, Zvonko Grahek i Jusuf Imamović, leže - Gojko Kusionjić i Zivko Zivković. Okolina Travnika, maja 1943. godine.

Trojica prvoboraca, »ljutih« Krajišnika, u brigadi od njenog formiranja, a u vrijeme fotografisanja komandanti bataljona: slijeva - Cvijo Mazalica, komandant Drugog, Borko Arsenić, komandant Prvog, obadvojica narodni heroji i Mirko Zec, komandant Trećeg bataljona (poginuo aprila 1945. godine kod Tuzle, kao komandant 16. srpske brigade).

15-to dnevni izvještaj o političkom radu I.Krajiške NOU Brigade

Posljednjih petnaest dana naša brigada nalazila se u borbi sa četnicima i njemcima oko Jošavke, te na odmaranju u Liplju i u pokretu koji smo izvršili ovih dana radi prebacivanja preko rijeke Bosne.

Rad u brigadi bio je dosta otežan. Uspjeli smo u Liplju održati političke konferencije sa svim bataljonima, gdje je govoreno o političkoj situaciji i u vezi situacije naši zadatci. Također govoreno je o postupku sa stanovništvom po pitanju pljačke.

Održane su konferencije sa svim politkomesarima i vodrim delegatima u brigadi po pitanju rada u jedinicama, gdje se vidjelo stanje naše brigade. Uočeni su problemi, te se govorilo o pokretu koji će vršiti naša brigada da se u tom cilju pripremaju borci za pokret i odlazak na druge terene.

Problemi: Još uvijek nedovoljan rad drugova komesara i delegata. Nedostaci u planu /prilično šablonski plan/. Pitanje pljačke još je problem, premda nema masovno već kod pojedinaca. Disciplina nije na visini. Teoretska izgradnja drugova komesara i vodnih delegata dosta niska.

Na osnovu ovih zapaženih problema postavili smo plan rada za 15. dana, da se ova pitanja prerađuju, uopšte da se pojača rad sa borcima i briga za borce da bude mnogo bolja. Po pitanju plana da se uvijek donosi jedan plan rada na osnovu problema u jedinici, da se specijalno održe konferencije po pitanju pljačke i da se budno pazi na pojedince, koje izvoditi pred stroj i ukoravati. Po pitanju discipline takođe da se održe konferencije da bi disciplina dolazila odozdo iz svijesti boraca, a ne nametnuta, i po pitanju izgradnje drugova komesara i delegata da se održe dva sastanka gdje će se prerađivati članci iz "Proletera" i to: "Borba protiv okupatora prvi i najvažniji zadatak", "U čemu je smisao bratstva Balkanskih naroda".

Ovaj plan je postavljen prije 8. dana i zavisi od situacije dali će se moći ostvariti u potpunosti. Drugovi politkomesari bataljona su već po pitanju discipline radili kao i po pitanju pljačke.

Sve pripreme za pokret i odlazak na drugi teren izvršene su.

21. maja održana je proslava godišnjice osnivanja naše brigade uz kulturnu priredbu i četiri govora. Ja sam govorio o političkoj situaciji iz našim zadatcima, Vojo je govorio o istorijatu brigade, Milošav ispred Kom. Partije i Zvonko ispred omladine. Poslije je izveden sportski dio, trka, skakanje i t. d. i vojnički dio uz gađanje najboljih puškomitraljezaca i strelaca iz bataljona. Proslava je bila vrlo značajna i uspješna.

Pokret koji smo imali bio je vrlo težak, i sama noć kad je prebacivanje trebalo uslijediti bila je jedna od najtežih u Narodno-oslobodilačkoj borbi, obzirom i na neuspjeh. U čitavom pokretu i sve dosad bilo je dezerterstva samo jedan slučaj koji je utvrđen i to iz IV. bataljona. Pri polasku iz Šipraga isti je organizovao dezerterstvo i kad je uočen uspjehe je pobjeći. Iz III. bataljona nestao je jedan konjovodac za koga drugovi tvrde da nije dezertirao, nego da je sigurno ostao negdje spavajući. Iz IV. bataljona takođe je nestao jedan drug bivši domobran, koji se vjerovatno utopio u potoku.

Pored teškoća koje smo prešli, umora i gladovanja, stanje u brigadi je dosta dobro, moral je na priličnoj visini. Opšte raspoloženje boraca je prilično, osjeća se da govore: "samo da nije bilo ovolike kiše, mi bi izvršili zadatak i prešli rijeku". Borbenost nije opala kod boraca što se moglo vidjeti jučer da je naš jedan vod najurio satniju ustaša i domobrana i ubio jednog ustašu uzevši mu oružje i odijelo. Može se reći da poslije izvjesnog odmora i da se borci nahrane, Brigada je spremna za sve zadatke.

Uložili smo sve da bi borce nahranili, što ide dosta teško, ali ipak se hrana popravlja. Održao sam sastanak sa politkomesarima bataljona i intendantima brigade po pitanju hrane kao i po pitanju rada i brige za borce ovih dana.

Odjeća i obuća dosta je slaba, a naročito obuća. 80% nosi oputaše, koji na jednoj kiši, propadnu. Kože za pravljenje oputaša nema dovoljno, ve- lika je potreba da se borci obuku i obuju.

Zdravstveno stanje u brigadi nije najbolje. Pojavljuju se obolenja, u ovom pokretu i dosad smo imali oko 20. slučajeva novih obolenja, te oko 18. drugova koji su skoro došli iz bolnice i nalaze se u bolnici, ali su ipak

mного bolji nego drugovi koji su ponovo obolili. Izgleda da su se pre- umorili.

Prije 8. dana izvršili smo ponovno parenje odjeće u I., III. i IV. bataljonu, dok kod II. bataljona nismo uspjeli.

Kulturno-prosvjetni rad u posljednje vrijeme nije najbolji. Osjeća se izvjesno opadanje u pogledu kulturnog života, osjeća se potreba za organizatorima toga posla. Poslije izdavanja 1. broja Džepnih novina, sledeći nije još izišao.

Sanitet nešto je bolje organizovan no prije. Imaju svi bataljoni do- voljan broj sanitetskog osoblja, samo slabim znanjem. Potrebni su kursevi za bolničare i bolničarke. Sanitetskog materijala imamo vrlo malo.

Rad u pozadini za posljednjih 15. dana bio je vrlo slab, tek u poje- dinim selima razgovaralo se sa grupicama seljaka i sa pojedincima. Na pos- lednjoj konferenciji politkomesara postavljeno je najozbiljnije pitanje rada u pozadini.

S drugarskim pozdravom

S m r t f a š i z m u - s l o b o d a n a r o d u !

Položaj, 29. maja 1943 god.

Politkomesar I. Krajiške Brig.

Š T A B
I. KRAJIŠKE NOU BRIGADE V-e DIVIZIJE
Položaj, 14. juna 43g.

31
tipično bregovno

ŠTABU V-e NOU DIVIZIJE

P o l o ž a j

Ep. Per. 9-2
K. 787A.

DOSTAVLJAMO VAM IZVIJEŠTAJ O AKCIJI IZVRŠENOJ NA NEPRIJATELJSKE
SNAGE ~~KXXKKK~~ NA CESTI KOD SELA BRVANACA.-

Dana 12. ov. m. j. snage našeg I. bataljona i dvije čete II. bataljona učestvovala su u akciji na neprijateljske snage na cesti kod sela Brvanaca u cilju prodora. Naš I. bataljon imao je u zadatku da se sa dvije čete prebaci preko jarka i da jurišem napadne neprijatelja koji je cestom iz Božikovaca kretao za Brvance. 3. četa ovoga bataljona dobila je zadatak da napadne neprijatelja s leđa, a djelomično i bočno. Ovaj naš bataljon nalazio se na lijevom krilu III. bataljona IV. Brigade. Dvije čete našeg II. bataljona pošto je već borba počela dobili su zadatak da štite leđa snagama III. bataljona IV. brigade, a naknadno dobile su naređenje da predusretnu neprijateljsku kolonu koja je išla iz Jajca u pomoć opkoljenom neprijatelju. ~~KXXKKK~~

Naš I. bataljon zabacio se prema zadatku neprijatelju s boka i s leđa uhvativši kosu preko jarka i po tom je izvršio juriš na neprijatelja silazeći u potok u visini mlina, ali je ista uz gubitke morao otstupiti, jer je neprijatelj u međuvremenu uspio da se dočepa kose i da napadne naše snage s leđa. Jedna četa III. bataljona IV. brigade koja je trebala zauzeti kosu prije neprijatelja prema zadatku nije to učinila, tako da je neprijatelju bilo omogućeno da se utvrdi na kosi i sprečava naše snage da potpuno unište neprijatelja. Istovremeno kada je neprijatelj koji se izvukao na kosu napao naš I. bataljon s leđa, jedna grupa od tridesetak njemaca takođe je napala našu 3. četu s leđa, uspjevši izvući se iz Brvanaca. Grupa od tridesetak njemaca po povlačenju naših snaga bila je opkoljena u dvije pojate, odakle je davala žestoki otpor. Borci i niži komandni kadar usprkos naređenju štaba brigade i štaba bataljona da se ne napadaju košare, pošli su na vlastitu inicijativu u borbu da bi likvidirali njemce. Premda je iz jedne pojate neprijatelj bio stjeran davao je žestoki otpor iz druge u koju su naši borci pobacali bombe i ubili 8., a ranili takođe 8. njemaca. Kasno u noć bataljon je krenuo prema Crnom Vrh i idućeg dana prebacio se preko ceste Travnik - Donji Vakuf.

Dvije čete II. bataljona napale su neprijatelja u Brvancima i neprijateljsku kolonu koja je dolazila cestom od Jajca istočno od Brvanaca. Jedna od ovih četa koja je napala kolonu iz Jajca ubila je 15. neprijateljskih vojnika i ranila veći broj. Ova je četa uništila jedan kamion i pobila konje komore, ali nije mogla izvući ratni materijal i doći do mrtvih i ranjenih neprijateljskih vojnika, jer se neprijatelj bio izvukao na kosu s onu stranu jarka i odatle tukao iz bacača i sumratskog oružja. Druga četa II. bataljona tri puta je odbila neprijateljski juriš i tom prilikom ranila i ubila veći broj neprijateljskih vojnika, i među njima jednog njemačkog oficira.

Neprijateljski gubitci u materijalu i ljudstvu su sledeći:
Ubijeno je 40. neprijateljskih vojnika, a ranjeno oko 50, a zarobljeno 15. Zaplijenjeno je 15. karabina, ~~jedna~~ strojnica i 3. pištolja.
Naši gubitci 7. mrtvih i 11. ranjenih, a od tih su 3. podlegla ranama.
Akcija nije potpuno uspjela radi nedovoljne brzine u zabacivanju desnog krila i presjecanja neprijateljskih snaga kao i slabog sadejstva jedinica I. i IV. brigade.

Smrt fašizmu, sloboda narodu!

Politkomesar;

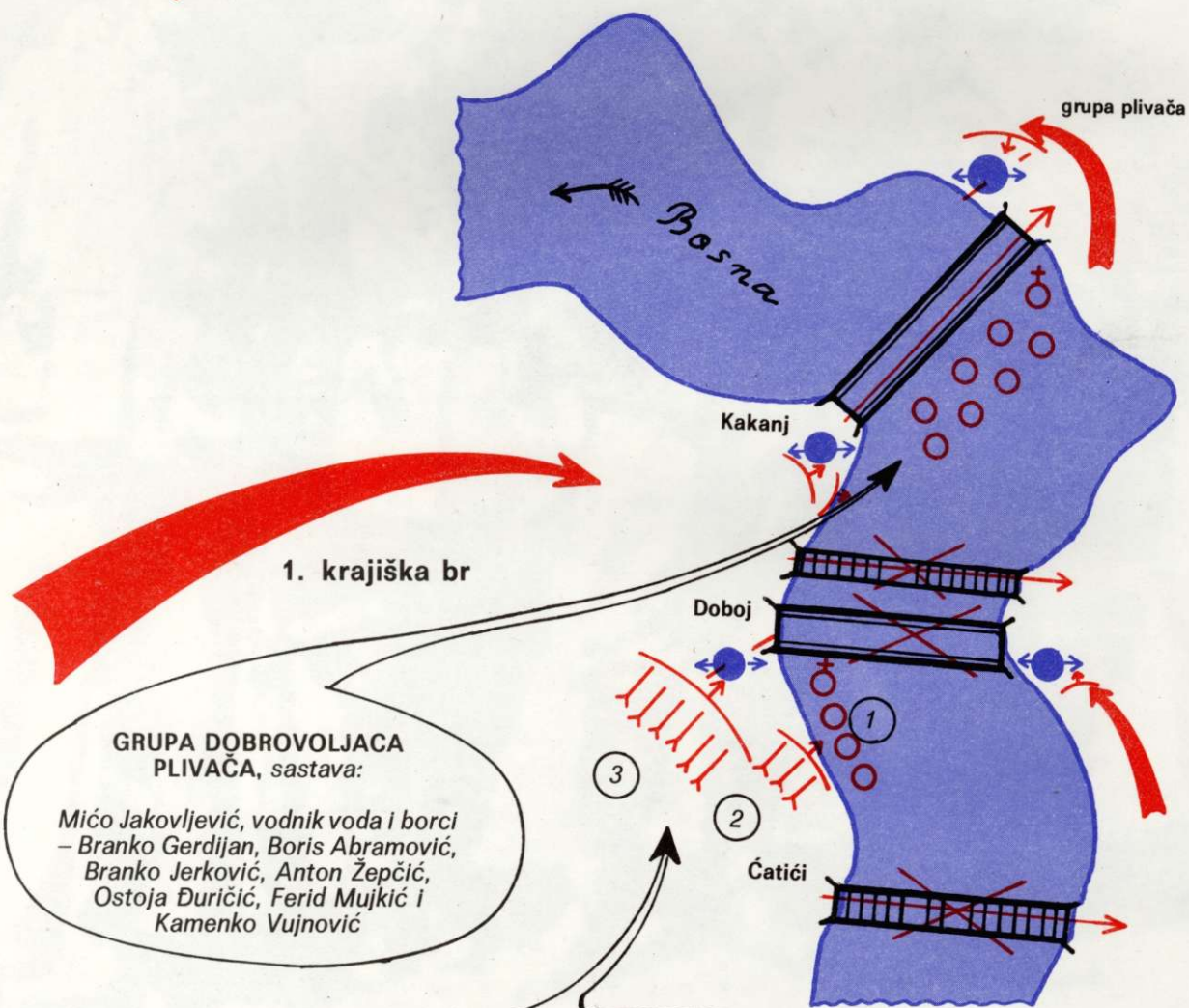
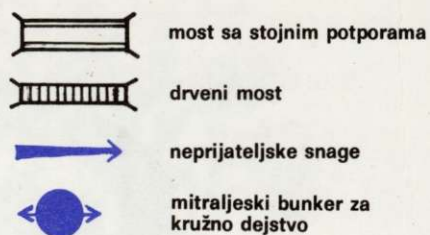
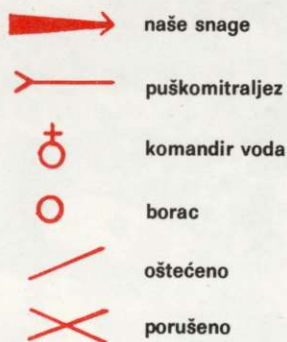
Komandant;

Na slici je nekompletan Štab 2. bataljona u okolini Kotor-Varoši, aprila 1943. godine. Slijeva: Savan Kesić, zamjenik komandanta bataljona, Jusuf Imamović, politički komesar, Zvonko Grahek, član politodjela i Cvijo Mazalica, komandant bataljona.

DETALJI FORSIRANJA BOSNE (proizvoljna razmjera)

LEGENDA:

**GRUPA DOBROVOLJACA
PLIVAČA, sastava:**

*Mičo Jakovljević, vodnik voda i borci
– Branko Gerđijan, Boris Abramović,
Branko Jerković, Anton Žepčić,
Ostoja Đuričić, Ferid Mujkić i
Kamenko Vujnović*

**UDARNA GRUPA ZA RUŠENJE MOSTA I LIKVIDACIJU BUNKERA,
sastava: oko 30 boraca iz 3/2. b**

- ① podgrupa za rušenje mosta – komandir Tanasije Lukić
- ② podgrupa za obezbjeđenje minera – komandir Jovan Stojanović
- ③ podgrupa za napad na bunker – komandir Mišo Kecman

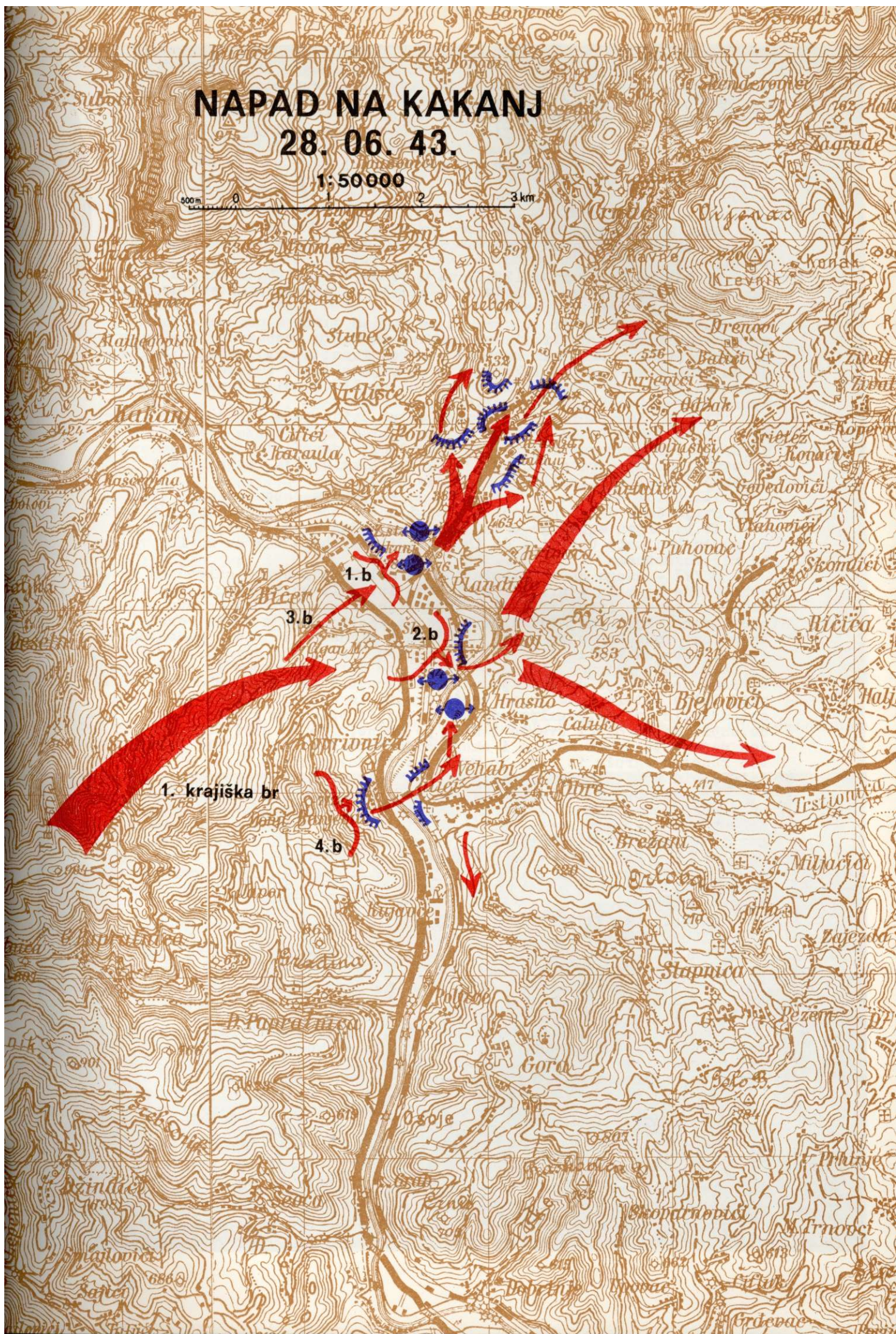
Akcijom rukovodio Cvijko Mazalica, komandant 2. b

NAPAD NA KAKANJ

28. 06. 43.

1:50000

500m 0 2 3km

1. krajiška br

1.b

3.b

2.b

4.b

Š T A B

1. KRAJIŠKE NOU BRIGADE V-e DIVIZIJE
Položaj, 1. jula 43g.

M H O K H P J
AKTIVNO UČEŠĆE U BORBAMA IZ 1941
Op. Pol. 1943

Štabu V-e NOU divizije

P o l o ž a j

Dana 28/VI, snage naše brigade po naređenju štaba divizije pošle su u napad na neprijateljska uporišta kod Čatića, Doboja i na ugljenokop Kakanj.

Akoija je započela u 12 časova u večer, a završila se sa potpunim uspjehom 30/VI u 5 časova izjutra. U akciji su učestvovali svi naši bataljoni po sledećem rasporedu:

I. bataljon imao je zadatak da se naglim jurišem prebaci preko mosta na rijeci Bosni, da likvidira bunkere na mostu prebacujući jednu desetinu plivača naoružanim bombama i strojnicama neprijateljskim bunkerima sa leđa i da poslije likvidacije neprijateljskih bunkera na mostu krenu uz pomoć dvije čete III. bataljona na likvidaciju neprijateljskog uporišta rudniku Kakanj i okolici.

II. bataljon dobio je u zadatak da sa dvije čete napadne neprijatelja u selu Doboju, da se prebaci jednim djelom snaga preko drvenog mosta na drugu stranu Bosne i pređe na likvidaciju neprijateljskih bunkera sa ove i sa one strane rijeke i da nakon likvidacije istih uništi željeznički most koji vodi preko rijeke Bosne.

III. bataljon imao je u zadatku da sa jednom četom osigura komoru, a sa dvije čete da se prebaci u grad i učestvuje na likvidaciji istog.

IV. bataljon dobio je u zadatak da napadne neprijateljske bunkere na mostu kod sela Čatića i da ih likvidira prebacujući se na lijevu obalu rijeke Bosne.

28/VI - snage našeg I. bataljona u odlučnom i brzom naletu uz pomoć nekoliko mina bombaša - plivača iz 1 čete izvršili su zadatak u roku od nekoliko minuta likvidirajući dva neprijateljska bunkera sa ovu i sa onu stranu rijeke, najmodernije utvrđenâ. Poslije pada mosta borci I. bataljona vode borbu sa neprijateljem u gradu koji je davao žestok otpor. Borba se vodila čitavu noć i idućeg dana do 14 časova. Neprijatelj je najzad bio potpuno opkoljen i davao je vrlo jak otpor iz crkve. Našim borcima uspelo je da neprijatelja istjeraju i iz crkve, tako da je neprijatelju ostala samo jedna tvrda zgrada iz koje je ručnim bombama i automatskim oružjem, zahvaljujući brisanom prostoru oko zgrade, uspio da se održi sve do 2 časa po podne, kada su naši borci pod kišom neprijateljskih metaka i eksplozija ručnih bombi uspeli da dinamitom raznesu zgradu iz koje je neprijatelj davao otpor. Napokon je neprijatelj bio prisiljen na predaju.

Snage našeg II. bataljona izvršile su u potpunosti svoj zadatak prešavši preko drvenog mosta i likvidirajući odmah jedan betonirani dvospratni neprijateljski bunker. Neprijatelj je i ovde davao žestok otpor iz prostora tri betonirana dvospratna bunkera iz kojih se branilo do 30/VI. u 5 časova. 30/VI u večer jedan vod 3 čete II. bataljona uspio je da usprkos unakrsne vatre neprijateljskih bunkera dinamitom raznesu most na rijeci Bosni poslije čega su se predali preostala tri neprijateljska bunkera.

Snage našeg III. bataljona likvidirale su u sadejstvu sa snagom I. bataljona 6 neprijateljskih bunkera.

Naš IV. bataljon, iako mlad, pokazao se dobrim u borbi prilikom prelaza mosta na rijeci Bosni kod Čatića koje je izvršeno pod kišom neprijateljskih kuršuma. Snage našeg IV. bataljona uspjele su da zapale most u Čatićima.

Rezultati akcije:

Zarobljeno je oko 110 domobrana, 3 oficira. Ubijeno je oko 20 neprijateljskih vojnika. Od oružja je zaplijenjeno oko 80 pušaka, jedan teški mitraljez, 4 puškomitraljeza, 80.000 do 90.000 municije, 250 komada bombi, dvije strojnice, oko 6 pištolja i ostale ratne spreme.

Akcijom je dobiven ogroman ratni plijen. U rudničkim skladištima zaplijenjen je vagon dinamita, velike količine kordi, kapsola, jedan vagon šećera, 2 vagona bijelog brašna, pola vagona pasulja, oko 800 kg slanice i ostalih životnih namirnica u velikim količinama, velike količine odjeće i obuće, veša i materijala za obuću i odjeću.

Uništena je električna centrala koja je snabdjevala čitavu dolinu Bosne električnom strujom i ostala rudnička postrojenja tako da je potpuno onemogućena dalja eksploatacija rudnika od strane mrskih okupatora. Dignuta su u zrak 2 željeznička željezna mosta preko Bosne i zapaljen drveni most kod Čatića.

Naši gubitci iznose jedan mrtav i 5 lakše ranjenih.
 Držanje naših boraca u ovoj akciji bilo je vrlo dobro i pokazali su visoku borbenu i političku svijest, shvatajući veličinu zadatka koji je pred njih postavio naš Štab divizije. Ovoga puta slučajeva pljačke i zalaženja u civilne kuće uopšte nije bilo.

U ovoj akciji naročito se istakao naš I. i II. bataljon, a specijal 1 četa I. bataljona koja je i dosada pod rukovodstvom komandira druga Bijeloga udarnički izvršavala sve zadatke i jedan vod 3 čete II. bataljona koji je pod vatrom neprijateljskih bunkera uspio velikom hrabrošću i odanošću našoj stvari da minira most i da ga digne u zrak. U ovoj akciji pokazali su se dostojni pohvale Štab I. bataljona, koji je mudro rukovodio borbom svoga bataljona, drug Cvijo Mazalica komandant II. bataljona koji je sa jednim svojim vođom uspio da minira željeznički most kod sela Doboja, komandir Bijeli Krazovac koji je na juriš osvojio željeznički most kod Zgošće preko Bosne i najviše doprineo likvidaciji poslednjeg neprijateljskog uporišta u rudniku. Posebno zaslužuju pohvalu :

Vodnik 1 čete I. bataljona drug Jakovljević Mića koji je sa drugovima: Gerđijanom Brankom, Borison Abramovićem, Brankom Jerkovićem, Antom Zepčija, Ostojom Đuričića, Feridom Mujkovića i Kamenkom Vujićem, preplivao rijeku Bosnu i zabacio se neprijateljskom bunkeru s leđa i pripomogao njegovoj likvidaciji. Zatim drugovi Stojnić Čokan, desetar 1 čete I. bataljona i Jerković Branko koji su pod najvećom neprijateljskom vatrom minirali zgradu u kojoj su se nalazili domobrani i legionari. Također su zaslužili pohvalu vodnik iz 3 čete II. bataljona drug Tanasija Lukić koji je uspio da minira most kod Doboja, drug Drago Atlagić poznati bombaš koji je dovukao dinamit pod most i zamjenik komandira drug Boško Kralić koji je sam kao bombaš likvidirao neprijateljski bunker na mostu.

Smrt fašizmu - slava herojima i ljubav narodu!

Politkomesar;

(Handwritten signature)

Komandant;

(Handwritten signature)

Uništeni objekti rudnika Kakanj, poslije akcije 29/30. juna 1943. godine, koju je izvela 1. krajiška brigada i minirala ova postrojenja (iz arhiva Muzeja narodne revolucije BiH).

% t *

» » » i
 I » »

DNEVNO IZVJEŠĆE OD 1.VII.1943.

(Oznake po karti 1:100.000)

BR. 311-11

I. 1.) Stanje kao u ^{jučerašnjem} dnevnom izvješću, a osim toga poročava se stanje i u području Zenice, jer je neprijatelj usmjerio svoje pokrete iz prostora Kakanja prema Zenici.

2.) Pojedinosti:

a) Područje Visoko-Vareš-Kakanj:

Prema izvješću mjestnog zapovjedništva Travnik, dne 28. i 29. VI. partizani su razrušili i spalili želj. postaje Gora, Modrinje, Kakanj i Čatiće (na pruzi Visoko-Zenica). Posada Kakanj borila se 29. o. m. do 11.00 sati, kada je podlegla nadmoćnom neprijatelju. Kakanj je spaljen i rudnik uništen. 29. o. m. ustanovljen je pokret jakih partizanskih skupina iz prostora Kakanja i Kuma (8 km. j. z. od Kakanja) u smjeru Mošćanice (6 km. s. z. od Kakanja). Četnici iz Kakanja i Zenice pridružili se partizanima i napreduju iz spomenutog prostora i duž želj. pruge prema Zenici, prugu i brzojavne stubove ruše i uništavaju.

3)

Prema izvješću iz Vareša, 30. VI. izvidnički dio (lovi iz Vareša sukobili su se kod sela Kovačici (7 km. j. z. od Vareša) sa skupinom od 100 partizana i potisli ih u smjeru Kr. Sutjeske (10 km. j. z. od Vareša) bez vlastitih gubitaka, a kod neprijatelja nepoznato.

3x

Druga izvidnica iz Vareša sukobila se kod sela Lučići-Trnovci (10-11 km. j. z. od Vareša) sa skupinom od 150 partizana i u dvosatnoj borbi partizane potisla prema Kr. Sutjeski, bez vlastitih gubitaka, a kod neprijatelja nepoznato.

Dne 1. o. m. u 05.00 sati, iz smjera Podlugova i sa zapadne strane napadnuta je Breza. Želj. pruga i brzoglasna veza 3 km. s. od Podlugova prema Brezi prekinuta. Potanji podatci nedostaju.

Snage 4. lovačkog zdruga sa savezničkim njemačkim snagama vrše podhvat protiv neprijatelja u prostoru Visoko-Vareš-Kakanj, ali o toku podhvata, kojim zapovjedaju njemački častnici, ovaj zbor sa danas nema podataka, jer ih od saveznika nije primio.

b) Područje Sokolac-Rogatica:

Razvidjanjem u okolini Sokolca nije se došlo u dodir sa neprijateljem.

Prema izvješću posade Rogatica, po šumama Devetak pl. i Bokšanice (17 km. s. od Rogatice), kao i po selima s. od Rogatice nalaze se još ostaci partizanskih skupina nepoznate jačine, koje navodno imaju namjeru napasti na Rogaticu, čim se oporave i prikupe. Zasada ove grupice pljačkaju hranu po selima.

3.) Namjera: Nastavak podhvata u prostoru Visoko-Vareš-Kakanj, popravak želj. pruge i želj. mostova Visoko-Zenica, razvidjanje u prostoru Sokolca i Rogatice.

Vlastiti gubici: nema podataka.

Neprijateljski: nema podataka.

II. 1.) Prema naknadnom izvješću 369. div., dne 27. VI. Engleski zrakoplovi u prostoru Kladnja bacili su neke stvari, a 28. VI. u 02.00 sati preletjela su 2 neprijateljska zrakoplova preko Kladnja u smjeru Bjeljine.

2.-4.) Bez promjene.

Bez promjene.

III.

Za točnost:
Glavar stožera
Glav. podpukovnik (Zmavec)

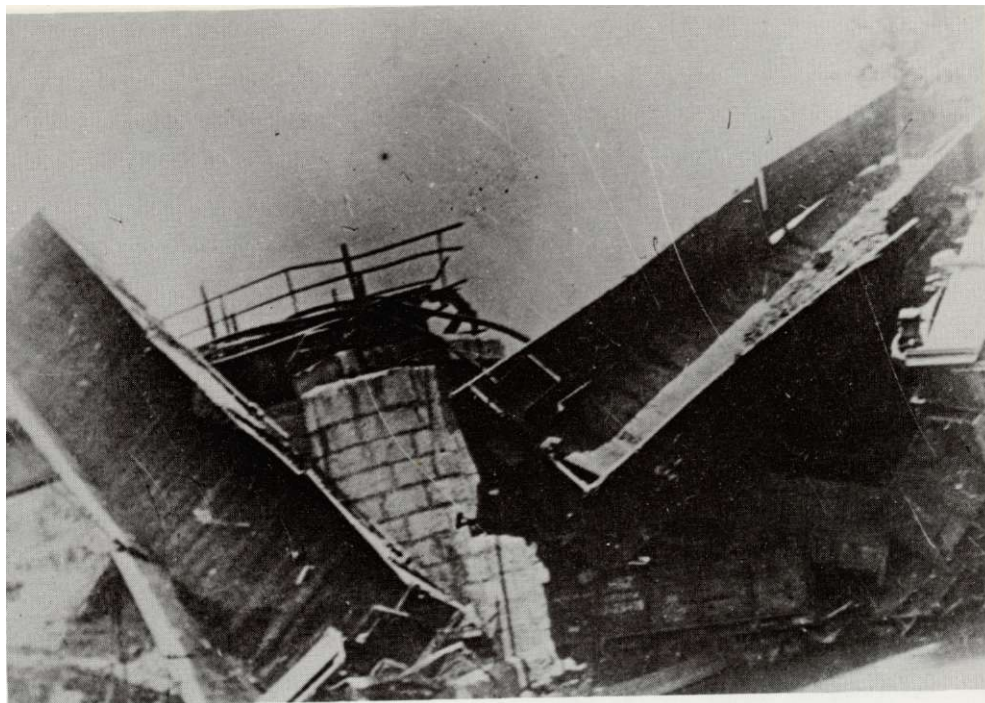
[Handwritten signature]

Zapovjednik general
Lukić v. r.

BR. 311-11
25

Iz akcije 29/30. juna 1943. godine, kada je 1. krajiška brigada zauzela Kakanj i porušila objekte. Na slici je porušeni željeznički most na Bosni kod sela Doboj, jugoistočno od Kakanja na udaljenosti od nekoliko kilometara (iz arhiva Muzeja narodne revolucije BiH).

MINISTARSTVO UNUTARNJIH POSLOVA
GLAVNO RAVNATELJSTVO ZA JAVNI RED I SIGURNOST
O D S J E K II B

Broj: V.T. 5063 - 1943.

Zagreb, dne 1. srpnja 1943.

PREDMET: Kakanj u rukama odmetnika.

MINISTARSTVU ORUŽANIH SNAGA
OPERATIVNI ODJEL

Z A G R E B
=====

Dana 1. srpnja 1943. godine, primili smo iz Sarajeva brzojav sljedećeg sadržaja:

"Dana 28. lipnja odmetnici zauzeli Kakanj. Usled prekida željezničke pruge, brzoglasnih i brojevnih vodova. Pojednost su nepoznate kao ni sudbina ureda i osoblja."

Dostavlja se prednje s molbom na znanje.-

ZA DOM SPREMNI !

V.d. NADSTOJNIKA B. ODJELA:

Stjepan Damić
/ Stjepan Damić /

Poznato
2. VII. 1943

Marševska kolona savladuje uspon i užurbano kreće ka rijeci Bosni, koju naredne noći i u samo svitanje treba da forsira u rejonu Podlugova. Snimak je načinjen jula 1943. godine.

U rejonu Podlugova, preko gazova Bosne forsirana je ova rijeka. Snimak od 17. jula 1943. godine prikazuje detalje prilikom tog prelaska.

Nakon forsiranja Bosne u rejonu Podlugova, 17. jula 1943. godine, marševska kolona nastavlja dalji pokret u pravcu Kiseljaka.

Stavje

Ubojne spremne I. Trajinske NOV Brigade I-e Divizije

Red. broj.	Naziv jedinice	Brojno stanje	Topova		Bacača	Teških mitraljeza		Lako mitraljeza		Pušaka		Revolvera		Bombi		Primjedba		
			100 mm	75 mm		37 mm	Antitankovskih	75 mm	Pucnih	Jugoslav.	Italijanski	Mađarski	Jugoslav.	Italijanski	Mađarski		Francuski	Jugoslav.
1	I. Bataljon	191	-	-	1/15	-	1	12	3	118	-	6	-	112	-			
2	II. "	172	-	-	1/4	2000	15	3510	3000	1750	-	7	10	112	16			
3	III. "	184	-	-	1/8	1000	15	1870	200	1147	-	7	10	112	16			
4	IV. "	167	-	-	1/13	2500	10	4700	300	1375	40	9	12	102	4			
5	Intendantura	26	-	-	-	-	-	-	-	21	-	4	1	6	-			
6	Bolnica	110	-	-	-	-	-	-	-	500	-	5	8	6	-			
7	Štab brigade i zastavnici	57	-	-	-	-	1/100	-	-	43	-	1	9/10	4	10			
Ukupno:		912	-	-	3/28	6000	51	11000	300	1935	100	10	32	130	30			

dana 15. VII. 1943 god.
I. F. [Signature]
[Stamp]

Šef ubojne spremne,

Dok su se borci nalazili na položajima, u borbi ili na odmoru, neumorni intendantski izvršavali su svoje zadatke*. Snimak s početka avgusta 1943. godine prikazuje intendantsko osoblje »na svojim položajima«, u okolini Kreševa. Među njima su identifikovani slijeva nadesno: Vico Bašić, Lazo Rodić, četvrti Duško Đurendić, šesti Ilija Stakić i sedmi Gojko Kusonjić, bio zamjenik političkog komesara 2. bataljona.

Štabu V-e NOU divizije
Položaj

IZVJEŠTAJ O AKCIJAMA od 13 do 20 ov.mj.

Između 13 i 14 ov.mj. brigada se prebacila preko pruge Vareš-Podlugovi i usput dignuto je oko 2 km pruge, 3 mosta / 2 drvena na cesti i jedan željezni na pruzi/.

14 ov.mj. brigada je bila razmještena na položajima Gaj-Kapa. Istog dana neprijatelj je bombardovao naše položaje sa 6 aviona i tu su nam ranjena dva druga i dva poginula i to su poginuli jedan kurir i zamjenik politkoma II. bataljona. Zamjenik politkoma bio je teže ranjen i podlegao je drugi dan.

Između 14 i 15 ov.mj. brigada se prebacila preko rijeke Bosne i 15-og ostala je na položajima Banjer - Smreke - Dobro.

Između 16 i 17-og ov.mj. naš II. bataljon izvršio je napad na želj. stanicu Podlugovi, zarobivši 32 domobrana, među kojima je jedan poručnik i dva podoficira koji se nisu borili prilikom napada naših boraca. Na stanici za vrijeme borbe nalazio se transport ustaša bez oružja/oko 900/ koji su putovali iz Sarajeva za Zemun i zakonačili se na želj. stanici Podlugovi. Za vrijeme napada na stanicu nastalo je panično bjegivo ustaša iz vagona u sjeverno istočnom pravcu, pri čem je poginulo oko 20 ustaša, nekoliko ranjenih i 12 zarobljenih. Zaplijenjeno je oko 30 karabina, koje su zapaljene u želj. stanici kad je upaljena i stanica. Isto je uništena i jedna lokomotiva, a ustaše su strijeljano, pošto su pokušali da bježe, a jedan je uspio i pobjeći. Zaplijenjeno je 3000 metaka. Naši gubici iznose jedan lakše ranjen.

18. ov.mj. 1 četa III. bataljona na cestix Kiseljak - Sarajevo dočekala je 20 neprijateljskih kamiona koji su išli iz Sarajeva za Kiseljak. Tom prilikom ubijeno je 40 neprijateljskih vojnika, među kojima je ubijen jedan njemački major i dva niža oficira i 15 do 20 ranjenih.

Zapaljeno je 6 kamiona, među kojima je bio jedan k luksuzni u kome se vozio major. Zaplijenjeno je jedan puškomitraljez, 1 karabina, 2 strojnice, 1 pištolj, 3 para čizama i nekoliko pari voša.

Istog dana jedna četa I. bataljona koja je bila na zasjedi ceste Vi-soko - Kiseljak porušila je jedan most i držeći zasjedu naišao je blin-dirani kamion od Visokog i kod porušenog mosta izašla su 4 neprijateljska vojnika iz kamiona, isti su pobijeni. Kamion se uspio vratiti nazad u Vi-soko. Zaplijenjeno je jedan pištolj, 2 karabina. Naši bez gubitaka.

Između 18 i 19-og ov.mj. naša dva bataljona krenuli su u napad na Kiseljak, a ostala dva bataljona krenuli su sa bolnicom za selo Bukve. Bataljoni koji su išli na Kiseljak, ali u istom nije bilo neprijateljske vojske, pošto su u samu noć iz Kiseljaka prešli na Kobilju Glavu i držali zasjedu kod spaljenih kamiona. Naš III. bataljon koji je trebao da zauzme položaj na Kobiljoj Glavi nije mogao zauzeti položaja, pošto je istoga dana tu vodena borba, a neprijatelj je već bio zauzeo položaje kako smo vam gore naveli. Bataljon se povukao i zauzeo položaj više Han Ploče s lijevu i desnu stranu rijeke Lepenice i 19-og ov.mj. u 19 časova neprijatelj je napao na položaje našeg III. bataljona sa tri kamiona, motorbiciklom i dvije kompanije bjemačkih vojnika. Borba je primaljena u gore navedeno vrijeme i vodena je jedan i trideset časova. Neprijatelj je davno dosta jak otpor, ali zabacujući mu se s leđa i s bokova uspjelo se razbiti neprijatelja. imao

U ovoj borbi neprijatelj je mrtvih 84 vojnika, 4 zarobljena i veći broj ranjenih. Zaplijenjena su dva topa / protiv-kolaka 47 m/m/ ali je jedan oštećen, 4 šarce mitraljeza, 42 karabina, 6 strojnice, 5 pištolja, nešto sanitetskog materijala, oko 40 pari cipela i čizama, oko 2000 metaka i ostale ratne spremne. Naši gubici jedan mrtav i dva ranjena.

Na položajima Gaj - Kapa oštetili smo jedan avion sa koga smo doznali da se spustio negdje oko Gračanice. Drugi avion oštetili smo kad smo bili na položajima Banjer - Smreke - Dobro, a dana 20 ov.mj. avioni su bombardovali naše položaje i spustali se potpuno nisko preko šuka iznad naših položaja, naš III. bataljon postavio je šarce mitraljeze i nekoliko puškomitraljeza otvorivši na avio-nu brau paljbu i oštetili su ga. Isti avion se srušio između Kobilje Glave i Ploče i došli su avioni pa su gonili pojedine djelove aviona.

Snage naše brigade raspoređene su na položajima i to: I i III. bataljon na Čubrenu i Homolju, II. bataljon u lijevo prema Kiseljaku, IV. bataljon i bolnica Vidosavići kod Mecriša. Štab brigade nalazi se u pravcu Pirina negdje oko Voluteke.

Njemačka kolona u pokretu kod Kiseljaka (iz arhiva Muzeja narodne revolucije BiH).

Zarobljeni četnik, ustaša i domobran (iz arhiva Muzeja narodne revolucije BiH).

Urošević

Š T A B
1. KRAJIŠKE NOU BRIGADE V-e DIVIZIJE
Položaj, 25 jula 1943. god.

Politkomesarima I., II., III. i IV. bataljona, bolnice,
zaštitnice i intendanture

Položaj

Kako vam je već poznato dosad je izišao samo jedan broj divizis= kog lista "PUT SLOBODI".

Usled stalnih pokreta i borbi koje smo imali sa izdavanjem drugog broja lista se zadocnilo, što je razlog s jedne strane, a s druge strane što još vlada skučenost u pisanju i slanju članaka iz naših četa i bataljona za taj list.

S obzirom na uslove i događaje koji idu velikom brzinom svakog dana u svijetu i kod nas i sa kojima treba upoznati naše borce i narod, te mnoge borbe i uspjesi naše divizije i t.d. daju nam u izobilju mogućnosti da pišemo ne samo jedan list u diviziji, nego bi bilo potrebno da se piše više listova, reportaža i propagandnog materijala. Zavisí o nama politkomesarima dali će se otpočeti već jednom sa pisanjem članaka i dali ćemo zainteresovati više naše borce i rukovodioce za njihov široko politički i kulturni razvitak.

S toga je potrebno da odmah napravite raspis po četama i da se omogućí borcima i rukovodiocima da napišu koji članak za divizijski list koji će uskoro izaći. Samo vrijeme, do njegovog izlaženja kao i sadržaj u koji bi se ogledala široka saradnja naših boraca unutar brigade, zavisi o vama. Članci, pjesme, reportaže i t.d. treba da budu odraz života, borbi i problema unutar brigade. Da bi list izišao brže svi članci koji budu napisani po bataljonima treba da stignu u štab brigade do 28 ov. mj. kako bi stigli u divizijsku redakciju 29, inače ih kasnije neće primiti.

Nemojte dozvoliti da mi ovoga puta budemo zadnji u pisanju i slanju članaka za divizijski list, kad specijalno mi imamo mnogo materijala. Treba da se razvije utakmica između boraca i četa ko će bolje i više napisati članaka. Mi smo vidjeli da naši borci umiju da pišu lijepih stvari u džepnim novinama, samo ih treba na to pokrenuti.

Potvrdite prijem dopisa.

Smrt fašizmu --- sloboda narodu!

Politkomesar;

Urošević

Članovi Štaba 1. krajiške brigade sa kuririma u okolini Kreševa, jula 1943. godine. Na slici, slijeva nadesno: stoje - drugi Vojo Todorović, komandant, Jovan Milaković, kurir, Mladen Marin, politički komesar (u košulji), Dušan Ristić, član politodjela pri brigadi, a ispred sjedi Simo Pečanac, vodnik kurirskog voda (poginuo 15. 4. 1944).

Komandant brigade Vojo Todorović, španski borac i narodni heroj (na slici desno) i Mladen Marin Mlado, politički komesar. Po sjećanju autora ove fotografije (S.S.), snimak je načinjen 7. avgusta 1943. godine u okolini Kreševa, na povratku iz sela Dusine, gdje se nalazio štab 5. krajiške divizije, kojom prilikom su predložili da se izvrši napad na aerodrom u Rajlovcu.

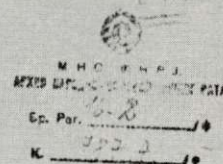
Istog dana, 7. avgusta 1943. godine, načinjen je i ovaj snimak komandanta Voje (desno) i političkog komesara Mlade. Vjerovatno su i tada razmišljali i nasamo razgovarali o predstojećoj akciji - paljenju aviona na aerodromu u Rajlovcu. Pripreme za taj specifičan borbeni poduhvat vršene su u najvećoj tajnosti i, osim njih dvojice, u brigadi niko nije znao za cilj napada sve do neposrednog dolaska u bliži rejon Rajlovca, 10. avgusta 1943. godine. Tada je, oko 16 časova, štabovima bataljona i komandama četa saopštena konačna odluka.

ŠTAB I BATALJONA
I KRAJIŠKE NOU BRIGADE
12.VIII.1943 god.

Stupanje, 6. avgust 1943

Štabu I. Krajiške NOU. Brigade

Destavlja vam se izvještaj
o akciji na grad Rajlovac

Noću između 10 i 11 ev. mj. bataljon je dobio naredjenje i zadatak da napadne neprijateljsko uporište Rajlovac i to preko aerodroma te da napadne hangare, kasarne i ostala neprijateljska uporišta u Rajlovcu. U sa dejstvu sa II i III našim bataljonom. Bataljon je krenuo u 8,30 časova na izvršenje zadatka koji se postavio pred njega. Prelaskom rijeke Miljacke i prevlačenjem našeg II bataljona između neprijateljskih posada neprijatelj je primjetio naš II bataljon te otvorio vatru na njega. U tom četu nisu čekale vremena koje je bilo određeno za napada pošto je neprijatelj primjetio i otvorio vatru nego su odmah krenule u napad povezujući se na desnom krilu sa našim III bataljonom, a na lijevom krilu sa II bataljonom. Privukli su se do blizu neprijateljskih bunkera tj, do rovova koji su stajali ispred bunkera a između bunkera i rovova nalazili su se pred našim četama tj, pred I. četom 3 aviona. Brzim naletom neprijatelj je bio izbačen iz rovova i povukao se do aviona. Kad su naši napali na bunkere i avione u tom su čete III bataljona zapalile već nekoliko aviona na polju i osvjtlile teren a teren je bio mnogo brisan i čist te nisu mogli izvršiti juriša na bunkere koji se nalaze ispred angara niti na hangare i kasarne koju smo trebali napasti.

Neprijatelj je tokom napada davao žestok otpor a naročito težina mitraljeske i pušćane vatre bila je prenešena na lijevo krilo tj, na I i II bataljon. Tokom vođenja borbe u roku od tri četvrtine sata neprijatelj je tj, njemci su najurišali na našu 1. četvu i te na jedan vod od te čete. Naši borci nisu se povlačili pošto je teren bio nepogodan za povlačenje nego su pripustili neprijatelja na 10 do 15 metara te otvorili jaku plotonsku vatru u kojoj tvrde da je sa prvim plotonom ubijeno 15 do 20 neprijateljskih vojnika i uspjeli su neprijatelja ponovo vratiti u bunkere. Tvrde i te naši borci da su ona 3 aviona koja su bila ispred njih tukli plotonskom paljbom i da moraju biti nasigurno oštećeni. Naši gubitci u toj borbi bili su 3 mrtva i 5 ranjenih drugova, 1 teša a 4 lakše.

11.VIII.1943 god. Kad smo se prebacili preko ceste Kislejak-Sarajevo ispod Kobilje Glave naša 3 četa uzela je položaj i dočekala 40 neprijateljskih kamiona otvorila vatru na njih te 2 kamiona oštetila i tvrde i borci i rukovodioci te čete da je bilo neprijateljskih žrtava oko 20 do 30 što mrtvih i ranjenih. Juriša nisu mogli izvršiti pošto su za kamionima odmah naišli tenkovi. / 3 kamiona proletela su za Kislejak a ostali su se vratili svi za Sarajevo, a tenkovi su prikopčali i odveli ona 2 kamiona. Poslije toga naišli su opet nekoliko kamiona sa vojskom te više prema Sarajevu od položaja gdje je četa držala istovarili vojsku i napali četvu i te jednom vodu bili se zabacili skrozi za ledja, taj se vod povukao i zabacio se opet neprijatelju za ledja i sjurio ih na cestu a u tom iz Kiseljaka udarila su 2 tenka i vod zatekli na brisanom polju blizu same ceste. Vod se izvukao bez žrtava. Pred samu noć naišao je jedan motor biciklista koga su gadjali ranili su ga sletili na cestu i uhvatili ga. To je bio neki poštar za koga civili mještani tvrde da je pošten i da ih je sve do sad čuvao i spasio te su ga naši bolničari previli i pustili ga isti je otišao svojoj kući na liječenje na Han Ploču.

Sa bataljonom nalazimo se na Han Ivici sa dvije čete, ledna desetina od ovih dviju četa kontroliše Bukve, a 3 četa nalazi se na Rakovoj Nozi.

Drugi vesti kod nas nema u koliko bude javiće mo vam.

U koliko bi se ovde zadržali više vremena naše mišljenje je i u koliko bi vi to odobrili da bi mi tokom noćasnje noći krenuli sa bataljonom i uzeli položaj na mjestu gdje je naša 3 četa jučer vodila borbu te da dočekamo neprijatelja i da ga potučemo. O tom nam javite te u koliko odobrite da bi na vrijeme stigli na zasjedu.

Smrt Fašizmu-Sloboda Narodu!

Štab
II. bataljona I. K. U. Brigade
položaj 12. VIII. 43. god.

41
Triputna bregoviti.

I Z V E Š T A J .

o akciji na Rajlovac.

M.H.O. B.P.P.
M.T.S. M.P.T.S. K.O.M.S. M.P.T.S. P.H.
Op. Por. 15-2
K. 787A.

Naš bataljon dobije je zadatak da predje preko ceste i pruge Rajlovac - Visoko sa dvije čete i to jedna četa da ostane na zasjedi prema Reljevu i da prekine prugu i cestu, druga četa da napadne čuku iznad samoga Rajlovca treća četa da presječe i poruši prugu i cestu Rajlovac-Sarajevo.

Čete koje su imale u zadatku da prodju ispod Rajlovca sa leve strane nisu uspjele da se prebace pošto ih je neprijatelj primjetio na polju gdje je odma otvorio vatru na naše, naši su primili borbu i odma krenuli prema donjem dijelu Rajlovca. Neprijateljsku zasjedu uspjeti smo protjerati gdje je ostao jedan njemac mrtav a ostali su se povukli prema Rajlovcu. Dalje su naši kretali i zalamali lijevim krilom prema hangarima i bili su prišli naši borci na 50 do 60 metara blizu avijona koji su ležali na polju, ali pošto je neprijatelj počeo da pali plastove po polju tako da je osvetlijo teren ispred svoj položaja i bilo je nemoguće dalje kretati. Prema izvještaju komandi četa i tvrdjenju sami boraca koji su sa 50 metara gadjali avijone da su 3 avijona oštećena.

Četa koja je imala u zadatku da presleče cestu i prugu Rajlovac - Sarajevo uspjela je da nokida oko 30 metara pruge i da naprave barikadu na cesti. Kasnije kad je naišao voz od Sarajeva kad je naišao na prekinutu prugu nglajzo se sa šinja tako da je onemogućen brz povrvak pokreta. Neprijatelj počeo iskrcavati iz voza i zabacivati se našim za ledja tako da se je naša četa morala povući ali u isto vrijeme je stiglo naredjenje za povlačenje od komandanta brigade gdje se je izvršilo povlačenje cijelog bataljona.

Neprijateljski gubitci svega ukuno 4 mrtva i 5 do 6 ranjeni 3 avijona oštećena. Razrušeno je 30 metara pruge. gde se je i voz zaustavio.

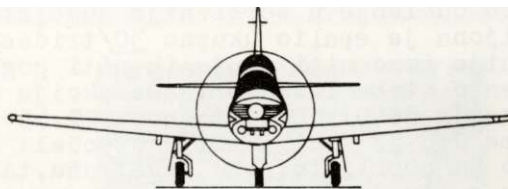
Naši gubitci jedan mrtav jedan ~~mrtav~~ nestao i 3 ranjena 3 lakše i jedan teže.

S M R T --- F A Š I Z M U --- S L O B O D A --- N A R O D U .

POLITKOMESAR.
[signature]

KOMANDANT.

[signature]

STAB
III. Bataljona I. NOU. Brigade
dne, 12-VIII-43 g.
P o l o ž a j

Minobacačko odelenje

Štabu I. NOU. Brigade

P o l o ž a j

MHO 1943
BRNO
14-2
787A

Izveštaj o akciji na RAJLOVCU i PODLUGOVI dne, 10-VIII-43 g.

Ovaj bataljon imao je u zadatku da sa dve čete napadne na Rajlovac i sa jednom četom na Podlugove.

Raspored bataljona je bio sledeći:

1/ I. četa imala je zadatak na desnom krilu I. bataljona da napadne sa je nom desetinom bunker koji se nalazio na desnom krilu, a sa ostalim snagama da prečisti male hangare i da dodje do prazni kasarni.

2/ II. četa imala je u zadatku da napadne na željezničku stanicu Podlugovi i da prekine prugu, i da sruši željeznički most koji je bio prema Visokom.

3/ III. četa imala je zadatak da popali njemačke avione koji su se nalazili desno prema Briješću, i isto vreme da napravi zasjedu prema Ilidži.

4/ Minobacačko odelenje imalo je u zadatku da bude u sastavu našeg I. bataljona.

a/ Naša prva četa u ovoj akciji po dobivenom svome zadatku uspela je da napadne na aerodrom Rajlovac i da popali 19 neprijateljski aviona, kao što je i ubila 3 neprijateljska vojnika i 2 zarobila.

Kod zarobljenika nadjene su 2 nove strojnice i 360 metaka.

Kod I čete oštećen je u borbi jedan njemački šarac mitraljez od neprijateljskog zrna.

b/ Naša II. četa napala je tačku u 12 sati u noći na željezničku stanicu Podlugovi, s tim da je prekinula prugu kad je voz koji je išao iz Visokog, tako da je voz ostao u stanici. Naši su otvorili plutonsku paljbu na voz gde su zarobili 9 domobrana, 3 domobrana i 10 njemaca su uspeli da pobjegnu.

U ovoj akciji II četa je uspela da uništi sledeće:

10 lokomotiva spalili su.

70 vagona spaljeni.

1 kamion sa ~~zrakom~~ ratnom spremom je zapaljen.

Spaljen je jedan vagon soli, jedan vagon brašna, pola vagona šećera i pola vagona cipela.

Uništeno je 1000 litara zejtjena.

Zapaljeno 5 državnih zgrada

II. četa je zaplenila sledeće:

13 pušaka, 7 bombi, 1000 puščanih metaka, 2 para vojnog odijela, 4 šatorska krila, 2 para veša, 1000 kg. brašna, 350 kg. šećera, 80 litara zejtjena, 1.800 kuna.

c/ Naša III. četa na zadatku kojega je imala uspela je da popali 11 njemačkih aviona. U akciji je imala jednu oštećenu pušku od neprijateljskog zrna.

Minobacačko odelenje u borbi nije sudejstvovalo.

Ovaj bataljona je spalio ukupno 30/trideset aviona.

Bataljon nije imao niti ranjenih niti poginulih drugova.

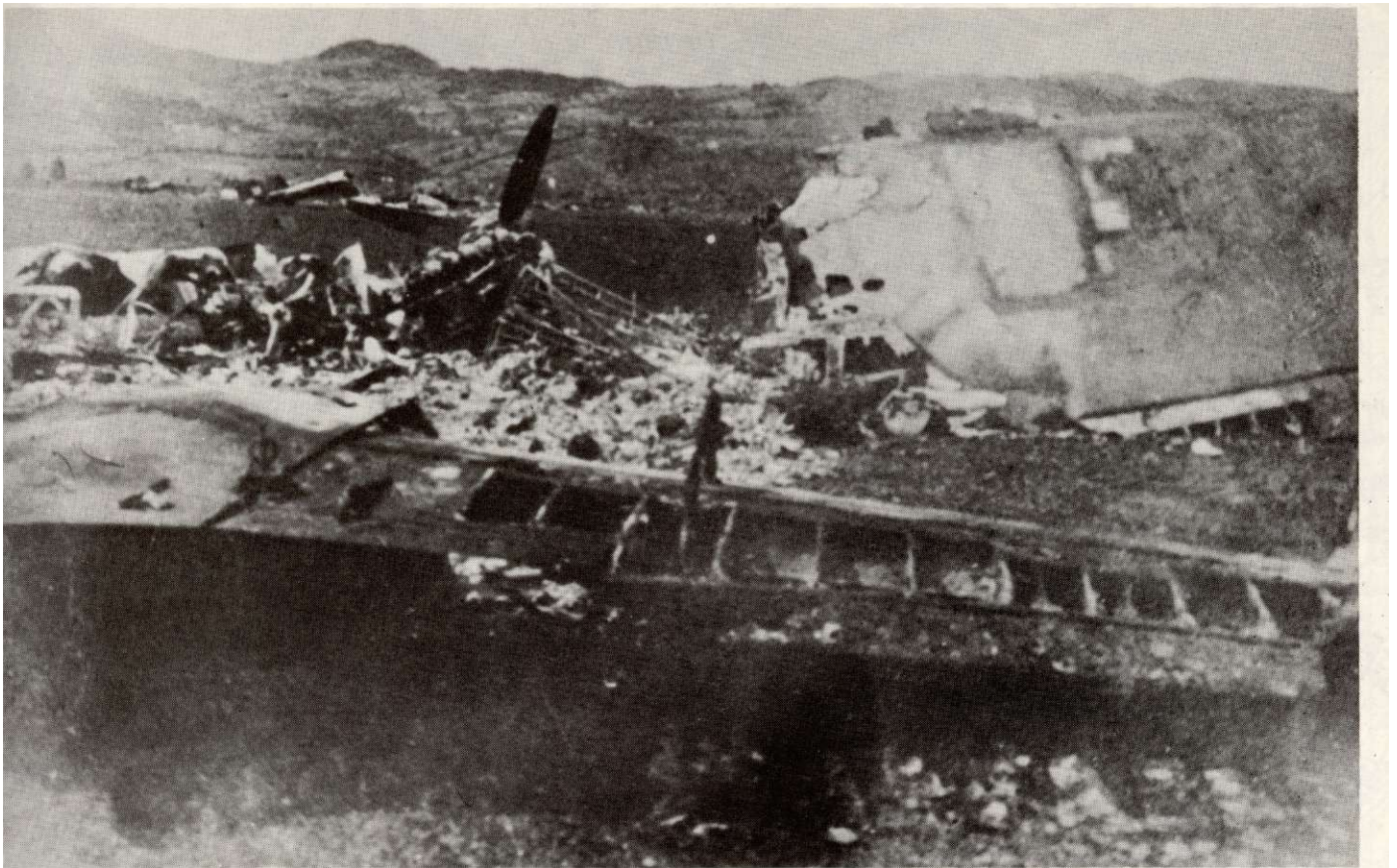
Po naredjenju Štaba I. NOU. Brigade akcija je imala da otpočne u 12 sati u noći. Akcija je otpočela tačno u 21.55 sati.

Razlog tome što je akcija prije otpočela je ta, što je naš II. bataljon naišao na neprijateljsku prestražu, tako da je sa istim odmah primila borbu, s tim da je naš bataljon morao da stupi odmah u borbu i na izvršenje svoga zadatka, radi toga što je neprijatelj bio već alarmiran.

Bataljon je izvršio svoj zadatak prema dobivenom naredjenju.

Napomena: U ovoj akciji borci ovog bataljona kao i sastav komandnog kadra, pokazali su se neobično odlučni i smjeli na izvršenju svoga zadatka. Moral boraca dosta je dobar, a naročito posle ove akcije i na uspehu ove akcije. U ovaj bataljon javila su se dobrovoljno 2 druga: Smrt fašizmu--Sloboda narodu!

K o m a n d a n t

Ovako su izgledale olupine nekad snažne Geringove ratne avijacije. Sa aerodroma u Rajlovcu poletali su bezbroj puta i sijali smrt po nedužnom stanovništvu, ranjenicima i hrabrim Titovim partizanima. Razarali su i rušili gradove, varoši i sela, bolnice, škole i privredne objekte. Sve je to potrajalo do jedne lijepo avgustovske noći (10/11) 1943. godine, kada su borci 1. krajiške udarne brigade, pod rukovodstvom prekaljenog i iskusnog komandanta brigade Voje Todorovića, za samo tri i po sata neustrašivih juriša, zapalili 30 i oštetili 8 borbenih aviona, privremeno onesposobili aerodrom, hangare, utvrđenja, zgrade i instalacije. O tom svojevrsnom podvigu emitovala je vijest i naša radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« iz Moskve, a brigadu je za taj uspjeh pohvalio i vrhovni komandant drug Tito. Snimak je nabavljen iz zaplijenjene njemačke dokumentacije koja se čuva u Vazduhoplovnoj komandi u Rajlovcu.

Московски радио о јунацима I Крајишке бригаде

Ноћу 9 августа 1943 борци I Крајишке бригаде напали су на највећи окупаторски аеродром у Југославији, на Рајловац близу Сарајева и заузели га. Југославенски род љуби ударили су тако силно да Нјемци нису успјели да се дигну аеропланима у зрак. На аеродрому могла се видјети само гомила метала. Партизани су уништили 34 аероплана, од којих су 28 били њемачки тешки бомбардери. Југославенски партизани уништили су највећу групацију авиона на Балкану. Нјемци су намјеравали да бомбардују сва она села у којима се сељаци буду протизили одузимању живих намирница. Борци I Крајишке

бригаде напали су Рајловац и тиме непријатељу уништили оружје којим је хтио пуцати у груди невиних сељака. Ови јунаци запамтили су бездушна бомбардовања села у Црној Гори. Нјемци су спаљивали села са живим људима. Они су јављали да хитлеровци спаљују црногорска села, јер се боре против тифуса. Синови Југославије спасли су десетке хиљада људи од смрти њемачког бомбардовања.

Операција којом је ликвидиран аеродром јесте образац умјешног вођења боја. Борци су упали на аеродром под заштитом мрежа. Ускоро су Нјемци почели бацати ракетле и палити стогове сијена. Но није их то спасло. Иницијатива узета у мраку остала је у рукама партизана. Борци I Крајишке бригаде јуришали су са невиђеном храброшћу, а Нјемци су морали да одбијају нападе

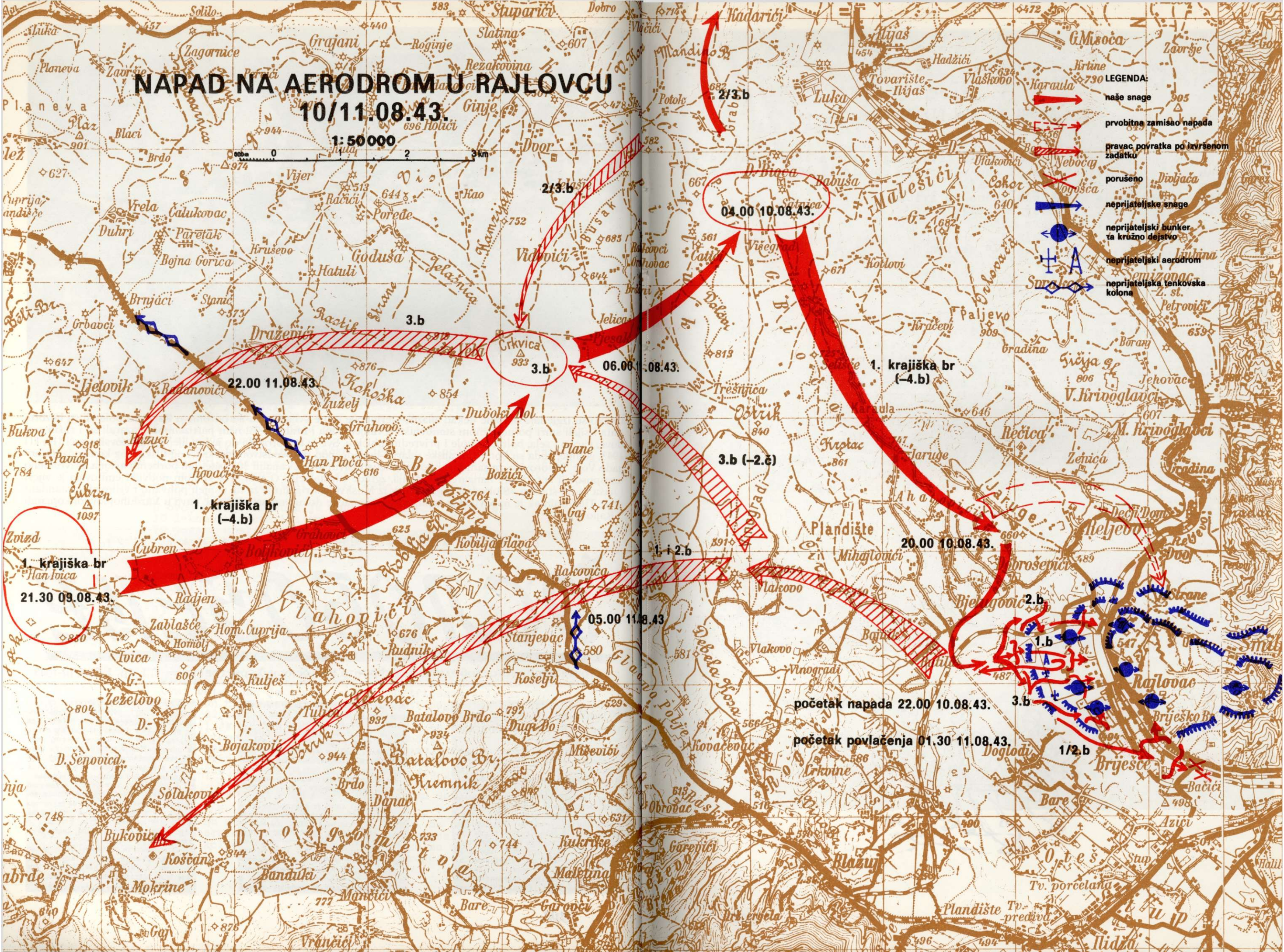
при јаком свијетлу. Партизани су препријечили пут појачању непријатеља. Родољуби су минирали све путева. Кад је непријатељ послао оклопни воз према аеродрому, он је наишао на нагазну мину и исконио. Воз је потпуно уништен. Борци ове бригаде водили су жестоку борбу на аеродрому, читаву ноћ. И до јутра Рајловац је био очишћен од Нјемаца. Што је дало потстрека и одушевило ове борце? Успјеси Црвене Армије, која води јуначке бојеве против окупатора и која је у задње вријеме ослободила 3000 настањених мјеста. Ето што је одушевило и удвостручило снагу ових родољуба.

Југославенски родољуби! Близу је час кад у Југославији неће остати ниједан Нјемац. Удрите по непријатељу још јаче и по његовим комуникацијама.

Смрт њемачким окупаторима!

NAPAD NA AERODROM U RAJLOVCU 10/11.08.43.

1: 50 000

LEGENDA:

- naše snage
- prvobitna zamisao napada
- pravac povratka po izvršenom zadatku
- porušeno
- neprijateljske snage
- neprijateljski bunker ta kružno dejstvo
- neprijateljski aerodrom
- neprijateljska tenkovska kolona

1. krajiška br (-4.b)
21.30 09.08.43.

1. krajiška br (-4.b)

22.00 11.08.43.

3.b

Crkvice 933 3.b

06.00 10.08.43.

04.00 10.08.43.

3.b (-2.č)

1 i 2.b

05.00 11.08.43.

20.00 10.08.43.

početak napada 22.00 10.08.43.

početak povlačenja 01.30 11.08.43.

2.b

1.b

3.b

1/2.b

Rajlovec

Brijesko Br.

Brijesce

23

(47)

Strojna brigada

Š T A B
1. KRAJIŠKE NOU BRIGADE V-e DIVIZIJE
Položaj, 13. avgusta 1943 god.

ŠTABU V-e NOU DIVIZIJE

P o l o ž a j

Sinoć kasno primili smo detaljan izvještaj štabova bataljona o akciji na Rajlovcu. Izvještaj koji smo vam prije podnijeli nije bio tačan, a sad vam podnosimo detaljan izvještaj.

Na aerodromu je zapaljeno tačno 30 aviona i to:

18	"Dorniera" serije A
1	"Junkers 52"
3	"Blenhajma"
2	"Dorniera 17" serija C
5	"Henschel"
1	aparat nepoznatog tipa

30 aparata svega zapaljenih.

M H O B H P J
STAB NOU BRIGADE V-e DIVIZIJE
Sp. Per. 12-2
K. 787 A

Oštećeno je 5 u hangarima i 3 izvan hangara, u svemu 8 aparata.

U akciji na Podlugobima rezultat je bio sledeći:

Slupano je 6 lokomotiva

Zapaljeno 70 vagona

Zapaljen 1 vagon brašna

" 1 vagon soli

" 1/2 vagona šećera

" 1/2 vagona cipela

Zapaljeno 1000 litara zejtina

" 5 državnih zgrada

Zapaljen 1 vagon odijela i ostale ratne stvari

Pored toga zaplenjeno je 13 pušaka, 7 bombi, dvije strojnice.

Broj naših gubitaka je isti kao što smo ranije javili plus jedan nestao vođnik koji je izgleda poginuo.

Ovo su tačni i provjereni podaci o rezultatima akcije.

Smrt fašizmu - sloboda narodu!

Politikom;

uozeg

Komandant;

P.S.

Srušen je kod Podlugova jedan željeznički most, na koji se nasukao blindirani voz. Pored toga nasukao se jedan blindirani voz kod Rajlovca.

10/VII-42 god

19290

IV 2 (12)

V A N R E D N O S A O P Ć E N J E

NAJLJEPŠA POBJEDA NAŠE I KNOU BRIGADE

Prva i najpopularnija krajiška brigada od dana svoga postojanja pa do danas vodila je mnoge ofanzivne i defanzivne bojeve po Bosanskoj Krajini, Centralnoj i Istočnoj Bosni. Malo je gradova u Krajini kroz koje nije ova brigada promarširala i pronijela svoju slavnu zastavu. Pod snagom njenih udaraca bilo je razbijeno sve što joj se na putu ispriječilo. Ni jedna ofanziva koju je neprijatelj protiv nas poduzimao nije bila slamana bez I brigade koja je neprijatelju zadavala toliko žrtve. Ogromna je količina ratnog materijala i oružja što ga je ova brigada otela, počev od prvih protivokolnih topova na Asinoj Straži za vrijeme velike kozarske ofanzive pa do danas. Na hiljade i hiljade okupatorskih bandita i domaćih izrođa zarilo je svoje prijevrtljive njuške o našu bosansku ledinu od metaka boraca I brigade.

Slavne su pobjede I brigade koje je izvojevala do sada. Ali pobjeda koju su borci ove brigade izvojevali noću između 10 i 11 avgusta predstavlja njihovu najveću i najljepšu pobjedu.

Te noći borci I brigade na čelu sa svojim štabom krenuli su ispunjeni ponosom narodnih osvjetnika i oslobodilaca smjelo, brzo i odlučno na izvršenje postavljenog im zadatka: napasti fašistički aerodrom Rajlovac, spaliti hangare i avione.

Napađ je bio izvršen u određeno vrijeme uprkos jakog i žilavog otpora od strane neprijatelja. Pred naljetom naših junaka-udarnika bio je skršen otpor Hitlerovih pasa. Naši borci sa velikom brzinom izvršili su glavni zadatak akcije paleći avione koji su bili u grupama razmješteni po aerodromu. Na taj način spaljeno je 18 aviona bombardera tipa "Dornije", 3 tipa "Blenhajm", 3 "Junkersa" i jedan transporter, dok je jedan razoren sa bombama a 5 drugih oštećeno slamanjem. Ukupno je uništeno 26 aviona, a 5 oštećeno iz mitraljeza.

Porod te uspješne akcije na aerodromu Rajlovca prekinuta je i željeznička pruga između Rajlovca i Visokog i Rajlovca i Sarajeva. Jedan oklopni voz koji je iz Sarajeva pošao u pomoć neprijateljskom garnizonu u Rajlovcu također je izbačen iz šina i potpuno oštećen.

Fašistima nisu pomogli ni reflektori, ni palenje sijona, čija je svijetlost obasjavala Sarajevsko Polje oko Rajlovca kao dan, a niti pojačanja koja su dolazila iz Sarajeva, jer je brza i odlučna akcija naših boraca savladala sve prepreke hitlerovaca.

Aerodrom je bio branjen od većeg broja Njemaca i 500 domobrana. Dok su se Njemci očajnički branili da spase svoje skotske živote i padali pod kurjumima, dotle su domobrani odobravajući pljeskali i klicali našim borcima. Još nije tačno utvrđen broj ubijenih fašističkih pasa, ali on svakako nije malen. Naši gubitci su: 4 mrtva i 8 lakše ranjenih.

Ovaj jedinstveni podvig junaštva, inicijative i smjelosti boraca i rukovodioca I brigade neka bude primjer svim jedinicama i pojedincima naše divizije u svim daljnjim borbama za oslobodjenje naše zemlje.

S M R T F A Š I Z I M U - S L O B O D A N A R O D U !

ŠTAB V KNOU DIVIZIJE

Štab 5. krajiške NOU divizije, u čijem sastavu se, od formiranja divizije pa sve do završetka NOR-a, nalazila i 1. krajiška brigada. Na slici sijeva nadesno: stoje - Mujo Kovačević, obavještajni oficir, narodni heroj, Milutin Morača, komandant, narodni heroj i Ilija Materić, politički komesar, narodni heroj, a ispred čuče - Milan Trninić, zamjenik političkog komesara i Ratko Martinić, načelnik štaba. Snimak je načinjen u Bugojnu, septembra 1943. godine.

Na prijedlog Štaba 5. divizije i uz saglasnost druga Tita, u sastav naše brigade je, 6. septembra 1943. godine, u okolini Travnika, ušao 4. bataljon Udarne grupe. Snimak je načinjen neposredno pred polazak u brigadu. Na njemu su dijelovi tog bataljona, među kojima su identifikovani i navedene im funkcije koje su u brigadi imali - slijeva nadesno: leže - drugi Veljko Vejnović, omladinski rukovodilac bataljona, peti Todor Rajlić Todiš, zamjenik komandira čete, krajnji desno Proko Ugrenović, politički komesar čete; u drugom redu: kleče - drugi Pero Rajlić, treći Dobroslav Šobot, oficir OZN-e u brigadi, četvrta Boja Mandić, bolničarka (poginula 16. 12. 1943), šesti Ivo Oroz, politički komesar bataljona (poginuo 1945. nasremskom frontu) i stoji-sedmi Ljubomir Brkić, komandir čete (poginuo 29. 5. 1944).

Bogdan Indić, drugi zdesna stoji i Dušan Gvozdenović, treći zdesna čuča - borci 1. krajiške brigade - sa grupom boraca iz 2. bataljona Udarne grupe, koji su ušli u sastav 5. divizije. Snimak je načinjen u okolini Travnika, početkom septembra 1943. godine.

U selu Dželilovcu kod Turbeta, septembra 1943. godine, lijevo Marko Šolak, poginuo kao kurir 17. 1. 1945. godine i Obrad Trninić, koji je kao politički komesar bataljona teško ranjen pred sam završetak NOR-a.

U knjizi Milutina Morače »PETA KRAJIŠKA DIVIZIJA«, izdanje VIZ-a 1985. godine, na strani 83 stoji zapisano:

»Početkom septembra vrhovni komandant Josip Broz Tito pozvao je u Vrhovni štab u Jajce komandanta i političkog komesara 5. divizije. Tada smo drugu Titu podnijeli iscrpan izužestaj o diviziji. Bio je veoma zadovoljan rezultatima borbi divizije. Osobito se interesovao za napad 1. krajiške brigade na aerodrom Rajlovac i rekao da je to bila neočekivana i izvanredno izvedena akcija. Za nju je čula cijela naša zemlja. Pohvalio je borce i starješine 3. i 4. krajiške brigade, koji su u izvanredno teškim trodnevnim borbama u Bugojnu uništili jednu od najkrvoločnijih ustaških jedinica, poznatu po zločinima, 5. ustašku brigadu. .. Vrhovni komandant se složio sa našim planovima da u diviziji organizujemo srednje i niže partijske i vojne kurseve i rekao da u tome tražimo pomoć od Centralnog komiteta i Vrhovnog štaba... «

Uskoro, nakon ovog prijedloga i suglasnosti vrhovnog komandanta druga Tita, Stab 5. divizije organizuje partijski kurs u Kopčićima pored Bugojna. Polaznici tog kursa bili su rukovodioci 5. krajiške divizije i nekolicina terenskih radnika sa tog područja.

Jedan od slušalaca kursa iz 1- krajiške bio je i Mihajlo Jasnić, tada devetnaestogodišnjak, zamjenik političkog komesara 2. čete, 4. bataljona, danas penzionisani pukovnik JNA. Kao kuriozitet može se uvrstiti i Mihajlova sveska sa tog kursa, koju brižljivo čuva evo već 43 godine. Njegove zabilješke su pisane prilično nevješto, nesigurno i sadrže one podatke koji su za njega bili značajni.

Iz tih zabilježaka može se zaključiti:

1) Kurs je počeo sa radom 6. septembra 1943. godine i trajao do 7. oktobra iste godine, što znači 32 dana;

2) Rukovodilac kursa je bio Filip Baljković Fića (imenovao ga je CK KPJ), koji je istovremeno bio glavni predavač;

3) Na kursu su bile obrađivane sljedeće teme:

- 1 - Uvod iz ekonomskog razvoja društva,
- 2 - Razvoj radničkog pokreta,
- 3 - Nacionalno pitanje,
- 4 - Narodnooslobodilačka borba i nacionalno pitanje u Jugoslaviji,
- 5 - O državi,
- 6 - Strategija i taktika,
- 7 - O fašizmu,
- 8 - Diktatura proletarijata,
- 9 - Narodnooslobodilačka borba u Jugoslaviji,
- 10 - Organizaciono pitanje naše partije, i
- 11- Linija KPJ u narodnooslobodilačkoj borbi.

Bilo je tu oko 50 slušalaca, podijeljenih u pet kružoka (grupa), a svaki kružok imao je svog rukovodioca.

Predavanja su bila zajednička za sve slušaoce, poslije čega se rad odvijao po kružocima, uglavnom na osnovu zabilježaka i nešto malo literature koja je postojala. Radilo se po cijeli dan u zatvorenim prostorijama (školi i seoskim kućama), a ponekad i napolju - po voćnjacima i šumarcima. Sve ono što se putem diskusije na kružocima nije moglo tačno razjasniti i definisati, slušaoci su zapisivali u svoje sveske, pa je glavni predavač, drug Fića, za vrijeme obilaska rada kružoka, objašnjavao i tumačio. On je često prisustvovao radu svih kružoka, intenzivno pratio rad svakog pojedinca i pružao potrebnu pomoć. Pored toga, svakome od njih je, na sva nejasna pitanja o nazivima, raznim terminima odgovore pisao u sveskama.

Osim druga Fiće, o temama iz partijskog rada i prakse predavao je i drug Ilija Materić, politički komesar 5. krajiške divizije.

Neposredno pred završetak rada kurs je posjetio drug Krsto Popivoda, član CK KPJ, koji je tada bio zadužen za organizaciju partijskih škola i kurseva, pa je tom prilikom obradio i neke teme sa cjelokupnim sastavom. Posebno se interesovao i želio da stekne što kompleksniji uvid šta su i koliko polaznici kursa naučili i shvatili, kako su to u svojim sveskama pribilježili i razumjeli, a posebno kako će to svoje znanje primjenjivati u svakodnevnoj praksi u četama i bataljonima, kao partijski, politički ili vojni rukovodioci.

Grupa polaznika političkog kursa u selu Kopčići kod Bugojna, septembra 1943. godine. Na slici sijeva nadesno: u prvom redu sjede - drugi Ranko Glamočanin, treći Nikola Garača Niko, četvrti Košta Bojanić i krajnji Mikan Marjanović, narodni heroj, stoje - treći Dragoje Macura, četvrti Đuđo Raca, deseti Filip Baljković Fičo, rukovodilac kursa i predavač, trinaesti Borko Arsenić, zamjenik komandanta brigade, narodni heroj, šesnaesti Božo Dimitrijević, sedamnaesti Mile Budimir i osamnaesti Mihajlo Jasnić.

Na slici je jedna od grupa (kružoka) polaznika političkog kursa u Kopčićima kod Bugojna. U prvom redu, drugi slijeva čuču Filip Baljković, rukovodilac i predavač na kursu, treći Đuđo Raca, u drugom redu stoje - drugi Dragoje Macura, Milića Curčić-Beba, Božo Dimitrijević, Mikan Marjanović i Dušan Kecman.

Na slici je takođe jedan od kružoka polaznika političkog kursa u Kopčičma kod Bugojna sa vođom-starješinom grupe, Borkom Arsenićem (stoji u sredini) i prvim zdesna Mihajlom Jasnićem, a ispred njega kleči Nikola Garača.

Štab 4. bataljona s grupom boraca i rukovodilaca brigade. Slijeva nadesno: u prvom redu - Dušan Jeftić, intendant brigade, Rajko Marjanović, Nada Vujatović, referent saniteta bataljona, Veljko Vejnović, omladinski rukovodilac bataljona (u monografiji brigade tehničkom greškom upisano drugo ime) i Milan Stojisavljević, politički komesar čete, stoje - Branko Kuna, zamjenik komandanta bataljona, neidentifikovan borac, Savan Kesić, komandant bataljona, neidentifikovan borac, Vlado Petrović, zamjenik političkog komesara bataljona, Obrad Trninić, politički komesar čete, Ivo Oroz, politički komesar bataljona i Ešref Vražalić Ragib, oficir na radu u štabu brigade (kasnije načelnik štaba).

Grupa rukovodilaca brigade i Štaba 5. krajiške divizije. Slijeva nadesno: sjede - Gojko Kusionjić, intendant divizije, Raja Nedeljковиć, zamjenik političkog komesara brigade, narodni heroj i Ratko Martinović, načelnik štaba divizije, stoje - Mladen Marin, politički komesar brigade, Milorad Novosel, zamjenik komandanta 3. bataljona, Zvonko Grahek, član politodjela, Števo Rauš, komandant 1. bataljona, narodni heroj i Borko Arsenić, zamjenik komandanta brigade, narodni heroj. Snimak je načinjen septembra 1943. godine, u okolini Travnika.

Jako ustaško uporište Kupres, koje je osvojeno krajem septembra 1943. godine. Ratni slučaj je htio da su borci 1. krajiške brigade, godinu dana nakon napada na ovaj gradić, sačekali razbježane grupe ustaških zlikovaca, koje su se bezglavo probijale za Travnik, gdje su im nanijeti teški gubici, naročito od 4. bataljona u blizini Turbeta (*iz arhiva Muzeja narodne revolucije BiH*).

